

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.4(17).2024.191-199

С. О. Секо,

*здобувач ступеня доктора філософії,**Державний податковий університет**e-mail: sergioseko96@gmail.com***ORCID ID 0009-0004-8552-4854**

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено наслідки злочинів економічного спрямування, узагальнено досвід теоретичних та емпіричних досліджень злочинності у сфері економіки України. У трактуванні поняття «економічна злочинність» виділяють законодавчий, відомчий і науково-дослідний підходи, аргументують складність виявлення злочинів у сфері економіки та високий рівень латентності економічної злочинності. Окреслені основні тенденції зміни ситуації з позиції криміналізації та декриміналізації економіки України.

Здійснений аналіз дав змогу визначити напрями протидії економічній злочинності в Україні з обов'язковим залученням цифрових технологій. Також проаналізовані економічні злочини, які посягають на інтереси власників цінних паперів. Розглядаємо пріоритетні напрями органів внутрішніх справ у сфері забезпечення економічної безпеки інвестиційної діяльності. З'ясовано, що економічні злочини, скоєні за допомогою цінних паперів, завдають значних матеріальних збитків економіці країни та створюють фінансове підживлення для діяльності організованих злочинних груп, характеризуються підвищеною суспільною небезпекою у зв'язку з тим, що завдають шкоди як учасникам ринку, так і економіці загалом, збільшуючи інвестиційні ризики та погіршуючи інвестиційний клімат.

У статті розглянуто кримінологічну характеристику щодо нового соціально-правового феномена, що складається сьогодні у сфері незаконної підприємницької діяльності, яке називається організованою економічною злочинністю. Проаналізовано види організованих злочинних формувань, які існують у сфері економіки. Дано кримінологічну характеристику особистості деяких представників організованої злочинності. Класифіковано види діяльності організованих злочинних формувань у сфері економіки. Визначено тенденції розвитку організованої економічної злочинності. Констатовано факт зрощування представників організованої злочинності та представників незаконного підприємництва.

Ключові слова: безпека, злочин, кримінально-правова статистика, рівень злочинності, латентність, аналіз, корупція, галузь економіки, економічні злочини, інвестиційна безпека, протидія економічним злочинам.

Постановка проблеми. Однією з найбільш злободенних і непростих проблем сучасного суспільства, за оцінками вчених та практичних працівників, є організована злочинність у сфері економіки.

Варто зауважити, що економічним базисом організованої злочинності є економічна злочинність. Основною умовою виникнення та функціонування злочинних об'єднань є потенційні джерела прибутків, що значно перевищують середні щодо країни або в певній галузі економічної діяльності величини. Тільки максимальні прибутки здатні викликати інтерес і підштовхнути до протиправного співробітництва представників підприємницької діяльності та організованої злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти кримінологічної характеристики організованої злочинності у сфері економіки порушені в працях М. Г. Вербенського, О. М. Бандурки, П. Д. Біленчука, В. В. Голіни, О. М. Джужи, А. Д. Дорошенка, А. П. Закалюка, О. В. Козаченко, В. А. Мисливого, О. С. Проневича, І. В. Пшеничного, Е. В. Расюка, Є. Д. Скулиша, Ю. Ю. Сорочика, В. В. Топчія та ін.

Мега статті полягає в тому, щоб на основі комплексного опрацювання кримінологічного законодавства України, правозастосовної практики та наукових праць дослідити кримінологічну характеристику організованої злочинності у сфері економіки.

Виклад основного матеріалу. Представники організованих злочинних груп об'єднуються в кримінальні формування та навмисне створюють обстановку хаосу в економіці аж до того, що протидіють ухваленню правильних та економічно обґрунтованих рішень або виконання законів.

До того ж у результаті багато рішень і навіть нормативні правові документи ухвалюють завдяки прямому (рідко) та непрямому (часто) впливу зазначених осіб і не проходять потрібну попередню економіко-правову та кримінологічну експертизу.

Залежно від стійкості та згуртованості організовані злочинні формування поділяють на такі:

- бандитські, які формуються переважно з молоді, що також можна назвати примітивними (але вони є найбільш згуртованими);
- рейдерські, які мають вузьку спеціалізацію, спрямовану на захоплення чужої корпоративної власності як підприємства й активи;
- управлінсько-корумповані, пов'язані з посадовими особами різного рівня;
- псевдолегальні, які оформляються в різноманітних підприємствах з обов'язковою попутною реєстрацією (наприклад, приватні охоронні підприємства, приватні детективи);
- кримінально-ділові, які є багатопрофільними кримінальними об'єднаннями.

Чимало злочинних груп також беруть участь у транснаціональній злочинній діяльності. Східні міста країни відомі злочинами, пов'язаними переважно зі старими номенклатурними структурами. Організована злочинність у Києві тісно пов'язана з будівництвом, нерухомістю, банківською діяльністю, міжнародним повітряним сполученням тощо [2, с. 60–61].

Досить часто на практиці така класифікація не може застосовуватись, тому що сфери інтересів організованих злочинних формувань перетинаються, це: кредитно-банківські операції; банківські структури; незаконний обіг наркотиків; контрабанда; створення охоронних організацій; рекет; незаконна торгівля зброєю; організована

проституція; підпільні азартні ігри; наймані вбивства; підробка документів (насамперед документів для керування автомобілем, для розпорядження автомобілем, документів про освіту, різноманітних посвідчень особи, міграційних карт, так званих спецперепусток та інших документів для пільгового проїзду й проходу); злочинність у сфері комп'ютерних технологій.

На сьогодні спостерігається перехід від локальних протиправних проявів у різних видах економічної діяльності до криміналізації економічної системи суспільства загалом. Це означає перехід контролю над механізмами регулювання відтворювальних процесів не тільки на мікро-, але й на макрорівні руки організованих та добре структурованих у максимально можливому великому масштабі й на максимально можливому значному рівні представників організованої злочинності.

Отже, організована злочинність визначається як групова діяльність п'яти або більше осіб, що характеризується ієрархічними зв'язками або особистими відносинами, які дають змогу їхнім керівникам (лідерам, організаторам) одержувати прибуток або контролювати території та ринки, внутрішні й зовнішні, за допомогою насильства, залякування або корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення в легальну економіку [3, с. 321].

Економічна злочинність (злочини у сфері економіки) зі свого боку становить наслідки економічних злочинів, які завдають непоправної шкоди економічним суб'єктам, суспільству, державі загалом, підривають національну безпеку, завдаючи збитків економіці на мікро- і макрорівні, що виражається в прямих фінансових втратах і втраті активів, а також репутаційних втрат бізнесу й управління.

Така злочинність становить хребет організованої злочинності. Саме економічні чинники визначають цілі організованих злочинних формувань, види їхньої протиправної діяльності та форми її реалізації. Об'єднання зусиль з метою досягнення максимального незаконного прибутку представників організованої злочинності та представників незаконного підприємництва стає неминучим.

Представники організованої злочинності зосередили свою увагу на таких кримінальних видах діяльності:

- злочинні посягання на стратегічно важливі сировинні товари. Особливу небезпеку становлять представники організованої злочинності, які займаються розкраданнями валютних цінностей включно із золотом та іншими надцінними товарами;
- злочинні посягання в паливно-енергетичному комплексі. Представники організованої злочинності в тісній взаємодії з представниками незаконного підприємництва беруть участь у приватизації певних галузей паливно-енергетичного комплексу, а також розкрадають отримані доходи, використовуючи багатоступінчасті схеми виведення грошей на рахунки інших країн;
- незаконне ввезення шкідливих відходів. За відсутності правових заборон на ввезення;
- злочинні посягання у сфері приватизації. У незаконних акціях з акціонування державних підприємств зазвичай були замішані особи серед представників органів влади й органів управління різного рівня, що забезпечують власне благополуччя за

рахунок інтересів широких верств населення. Переважна більшість звичайних громадян виявилася відстороненою від безпосередньої участі в процесах приватизації;

– злочинні посягання на споживчому ринку. Усе більшого поширення набувають факти реалізації неякісних товарів, продуктів харчування, фальсифікованих винно-горілчанних виробів і ліків;

– проникнення представників організованої злочинності у фінансову систему. Зростання податкового навантаження також веде до створення так званих «чорних кас», за допомогою яких отримані доходи ховаються від оподаткування. Можна, можливо, констатувати безпрецедентну кримінальну експансію у фінансову систему взагалі й до банківської зокрема [6, с. 371–372].

Отже, під прикриттям фіктивних підприємств викрадають і відмивають значні кошти. Найбільших збитків економіці завдає діяльність представників організованої злочинності за участю працівників банків, які використовують свої професійні можливості для введення в легальні розрахункові операції підроблених фінансових операцій. Усе більшого поширення отримують нетрадиційні способи зазіхань як шахрайські операції у страховій справі, а також із векселями, кредитними картками, дорожніми чеками.

Органи державної влади в нашій країні в останні роки ведуть небезуспішний активний пошук нових можливостей протидії злочинності в економічній сфері, охоплюючи лібералізацію та гуманізацію кримінального законодавства, що сприяє зміцненню авторитету держави у сфері бізнесу й економічної безпеки.

У разі вдосконалення інформаційних технологій злочинність у сфері економіки набуває високоінтелектуального й організованого характеру, тому злочини в цій сфері є досить складними виявленнями, та відрізняються високою латентністю. На цю особливість вказують багато кримінологів, аналізуючи поняття й ознаки цих злочинів. Сучасна злочинна діяльність у сфері економіки зовні подібна до правомірної та найчастіше відбувається саме під виглядом законної діяльності, законних господарських операцій, тому виявити злочинні посягання без спеціальних знань практично неможливо.

На думку деяких учених-правників, організована злочинність, незважаючи на свої масштаби, наявні матеріальні ресурси, оснащеність, має слабкі та вразливі місця, що притаманні будь-яким іншим соціальним системам. Рівень організованості, розподілу функцій, дисциплінованості економічної злочинності вище рівня організованої злочинності загалом зумовлює складність протидії та викликає потребу в її виявленні й припиненні на початковому рівні. Проте становище посилюється тим, що висока латентність у сфері економіки та стійкі корупційні зв'язки знижують можливість і оперативність виявлення таких злочинів [4, с. 205].

Варто зазначити, що, маючи потужну систему захисту від соціального контролю за допомогою корупції, економічна злочинність успішно протистоїть роботі правоохоронних органів щодо запобігання й припинення злочинів в економічній сфері. Тому аналіз, оперативна оцінка ситуації, моніторинг та інтерпретація результатів проведених досліджень є важливими функціями, способами формування уявлення про дійсний стан економічної злочинності, ступеня «професіоналізму» злочинців, рівня корумпованості,

інформаційною основою для проведеної державою та місцевою владою політики протидії економічній злочинності.

Особливе значення набуває посилення заходів протидії економічним злочинам, скоєним за допомогою цінних паперів, які завдають значних матеріальних збитків економіці країни та створюють фінансове підживлення для діяльності організованих злочинних груп. Злочини, які зазіхають на інтереси власників цінних паперів, характеризуються підвищеною суспільною небезпекою у зв'язку з тим, що завдають збитків як учасникам ринку, так і економіці загалом, збільшуючи інвестиційні ризики та погіршення інвестиційного клімату.

Потрібно визнати, що пріоритетними напрямками органів внутрішніх справ у сфері забезпечення економічної безпеки інвестиційної діяльності на сьогодні є:

- попередження, оперативне виявлення та припинення злочинів на ринку цінних паперів, охоплюючи факти фінансового шахрайства, підробки цінних паперів, порушення практики ведення реєстру власників цінних паперів. В умовах підвищених кримінально-корупційних загроз на фондовому ринку загострюється проблема його економічної безпеки;

- протидія використанню інвестиційної сфери для легалізації доходів, отриманих злочинним способом, і направлення їх на фінансування організованої злочинності та тероризму. З огляду на те, що для ринку цінних паперів характерні швидкість, гнучкість та оперативність, з якою може проходити торгівля цінними паперами, можливість здійснення трансакцій, що практично не визнають національних кордонів, і неможливість визначення підозрілих угод серед мільйона сумлінних, фондові операції стають привабливим каналом для легалізації доходів із кримінальних джерел;

- попередження рейдерських захоплень підприємств через ринок цінних паперів. Цей напрям діяльності є актуальним через те, що рейдерські захоплення все частіше проводяться за допомогою маніпуляцій з реєстром власників цінних паперів із застосуванням інституту номінальних власників акцій.

Таке явище, як захоплення підприємств із використанням фондових інструментів, призводить до нестійкості інституту власності на ринку цінних паперів, створює колосальні ризики для інвесторів та в руйнівний спосіб впливає на акціонерну власність, тим самим розгойдує стійкість ринку.

Проблема полягає в тому, що, незважаючи на високу актуальність і затребуваність, досить поширене поняття «економічна злочинність», складність дослідження в цій галузі обумовлена пробілами, які зберігають у визначенні та неоднозначності.

Однак існують трактування термінів позначають зазначені протизаконні явища суспільного життя: «злочини у сфері економіки», «злочини економічної спрямованості», «економічні злочини» або «злочини у сфері економічної діяльності». Вказана невизначеність негативно позначається на сумісності даних, які використовують для дослідження, знижує цінність висновків, отриманих на їхній основі, для кримінально-правового регулювання суспільних відносин і сприяє ефективному захисту від суспільно небезпечних посягань.

Проводячи дослідження, зіштовхнулися з тим, що досі немає єдиного тлумачення поняття «економічна злочинність» і погляду на її структуру. Унаслідок умовності поняття «економічний злочин» вважається, що його межі визначити в чітко кримінально-правовому сенсі досить складно, також не існує єдиного підходу до класифікації складів злочинів як економічних. Крім того, враховуючи бланкетність статей відповідних глав кримінального закону, нерідко порушується узгодженість норм кримінального права з положеннями галузей права.

Підвищення розкриття та протидія економічній злочинності й корупції в останнє десятиліття є одними з пріоритетних напрямів діяльності органів внутрішніх справ. Проте виявлені тенденції показників свідчать про потребу в концентрації зусиль саме протидії економічній злочинності, декриміналізації економіки. Повинна більш активно проводитися оперативно-розшукова робота, спрямована на виявлення злочинів, скоєних у соціально-орієнтованих галузях і пріоритетних сферах економіки, а також роботу зі зниження рівня тіньової економіки, тіньової зайнятості, корумпованості суспільних відносин, забезпечення захисту власності, протидії незаконному обігу стратегічно важливих товарів і ресурсів.

Сучасні реалії такі, що застосування цифрових технологій під час здійснення економічної діяльності зумовлює зміну традиційної моделі економіки та формування цифрової економіки, в якій економічні відносини переходять у віртуальне середовище. Правопорушення вчиняються з використанням різних засобів зв'язку, електронних пристроїв, інформаційно-телекомунікаційних мереж, мережі «Інтернет». Тому протидія економічній злочинності має здійснюватися з використанням технологій цифрового світу.

Взаємозв'язок організованої злочинності з економічною злочинністю проявляється в загальній зацікавленості в отриманні максимального незаконного прибутку, який представники незаконного підприємництва, з одного боку, не можуть отримати без силового тиску представників організованої злочинності, а з іншого – не можуть отримати без навичок і вміння перших.

Отже, взаємозв'язок проявляється саме в:

- 1) вилученні максимального незаконного прибутку;
- 2) диверсифікації. Постійна зміна злочинного профілю діяльності залежно від ринкової кон'юнктури;
- 3) уникненні контролю. Без допомоги представників організованої злочинності неможливе максимальне повне уникнення контролю, причому не тільки від контролю з боку представників органів державної влади включно із представниками правоохоронних органів, а й з боку конкурентів;
- 4) корупційних зв'язках. Цими зв'язками однаковою мірою користуються представники організованої злочинності та незаконного підприємництва, залежно від складності виконуваних завдань;
- 5) спільному керівництві постійного чи тимчасового об'єднання для досягнення взаємовигідних тактичних чи стратегічних цілей;

б) постійній зміні правил гри. І представники незаконного підприємництва, і представники організованої злочинності самі встановлюють і самі змінюють правила гри, щоразу роблячи це на свою користь;

7) пошуку нових ринків збуту;

8) усуненні в різний спосіб конкурентів;

9) конспірації;

10) транснаціональних підходах. Використання негативних характеристик процесу глобалізації [5].

Аналізуючи стан і динаміку економічної злочинності, можна зробити висновок не про реальну декриміналізацію економіки, що намітилася, а про підвищення організованості, корумпованості та «професіоналізму» злочинців, які вчиняють економічні злочини, що перешкоджає діяльності правоохоронних органів з виявлення та розкриття названих злочинних посягань.

Висновки. Отже, на підставі наведеного можна зробити висновок про те, що основними та найефективнішими напрямками протидії економічної злочинності можуть виглядати так:

– удосконалення кримінально-правового регулювання у сфері економіки задля досягнення балансу між криміналізацією та декриміналізацією діянь у цій сфері;

– законодавче регулювання цифрової економіки, детальне розуміння відносин, пов'язаних з нею, дають змогу встановити весь механізм скоєного злочину у сфері економіки, правильно кваліфікувати дії в разі достатніх і достовірних доказів, ідентифікувати злочинця і всіх учасників злочину, пред'явити звинувачення, запобігти злочинності. Зокрема, потрібне законодавче регулювання криптовалюти, вирішення проблеми кваліфікації шахрайства у сфері страхування, розроблення кримінально-правових аспектів протидії незаконному поширенню об'єктів інтелектуальної власності в мережі «Інтернет»;

– удосконалення оперативно-розшукової роботи щодо виявлення кримінальних правопорушень у сфері економіки, залучення з метою інформаційного забезпечення суб'єктів діяльності щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, можливостей складної системи електронних криміналістично-неорганізованих банків даних і модернізація підходу до аналітики й роботи з даними;

– посилення зовнішнього контролю економічної діяльності з боку громадськості та корпоративного співтовариства з метою попередження економічної злочинності, розвиток інститутів політичної відповідальності публічних посадових осіб, які вчинили або потурають скоєнню корисливих злочинів, оприлюднення та засудження виявлених фактів, правове просвітництво населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Бусол О. Ю. Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 60–71.

Секо С. О. Кримінологічна характеристика організованої злочинності у сфері економіки

3. Перелигіна Р. В., Дмитришак Ю. І. Щодо стратегії боротьби з організованою злочинністю (на прикладі України та Іспанії). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4.

4. Сучасні питання протидії організованій злочинності в Україні та закордоном : монографія / Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В., Хашев В. Г. Дніпро : ДДУВС, 2022. 216 с.

5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ. *Відом. Верх. Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>

6. Михеєнко М. М., Шибіко В. П., Дубинський А. Я. Науково-практичний коментар Кримінально процесуального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р. / відп. ред. В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко. К. : Юрінкомінтер, 1997. 624 с.

REFERENCES

1. Criminal Code of Ukraine. *Vedomosti Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2001. № 25–26. Art. 131. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Busol O. Yu. Organized crime in Ukraine: state and problems of implementation of state policy in the field of combating this phenomenon. *Legal journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2019. № 2. P. 60–71.

3. Perelighina R. V., Dmytryshak Yu. I. Regarding the strategy of combating organized crime (on the example of Ukraine and Spain). *Journal of the Kyiv University of Law*. 2019. № 4.

4. Modern issues of combating organized crime in Ukraine and abroad: a monograph / Kramarenko Y. M., Skok O. S., Shevchenko T. V., Khashev V. G. Dnipro : DDUVS, 2022. 216 p.

5. On the organizational and legal basis of combating organized crime : Law of Ukraine dated 06.30.1993 No. 3341-XII. *Official Gazette. Top. Council of Ukraine*. 1993. No. 35. Art. 358. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>

6. Myheyenko M. M., Shibiko V. P., Dubinsky A. Ya. Scientific and practical commentary on the Criminal Procedural Code of Ukraine: according to the state of the legislation and resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on August 15, 1997 / resp. editors V. F. Boyko, V. G. Honcharenko. K. : Yurinkominter, 1997. 624 p.

S. O. SECO. CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF ORGANIZED CRIME IN THE ECONOMIC SPHERE

The article examines the consequences of economic crimes, summarizes the experience of theoretical and empirical research on crime in the sphere of the economy of Ukraine. In the interpretation of the concept of "economic crime", legislative, departmental and research approaches are distinguished, the difficulty of detecting crimes in the economic sphere and the high level of latency of economic crime are argued. The main trends of the change in the situation from the standpoint of criminalization and decriminalization of the economy of Ukraine are outlined.

The analysis made it possible to determine the directions of combating economic crime in Ukraine with the mandatory involvement of digital technologies. Economic crimes that encroach on the interests of securities owners are also analyzed. The priority directions of the internal affairs bodies in the sphere of ensuring the economic security of investment activities are considered. It was found that economic crimes committed with the help of securities cause huge material losses to the country's economy, and create financial support for the activities of organized criminal groups, are characterized by increased public danger due to the fact that they harm both market participants and the economy as a whole, increasing investment risks and worsening the investment climate.

The article examines the criminological characteristics of a new socio-legal phenomenon emerging today in the field of illegal business activity, which is called organized economic crime. The types of organized criminal formations in the economic sphere are analyzed. A criminological description of the personality of some representatives of organized crime is given. The types of activities of organized criminal groups in the economic sphere are classified. The trends in the development of organized economic crime have been determined. It has been established that representatives of organized crime and representatives of illegal entrepreneurship have merged.

Key words: *security, crime, criminal statistics, crime rate, latency, analysis, corruption, branch of economy, economic crimes, investment security, combating economic crimes.*

Стаття надійшла до редколегії 2 жовтня 2024 року